

Regeringskansliet

Anhörigas Riksförbunds svar på remiss SOU 2020:81 Genomförande av balansdirektivet – balans mellan arbete och privatliv för föräldrar och anhörigvårdare

Sammanfattning

- Utredningens förslag förbättrar inte villkoren för Sveriges anhöriga särskilt mycket.
- Det är bra att skriva in rätten att begära flexibla arbetsformer i lagen om ledighet för närståendevård.
- Det är bra att lagfästa att anhöriga inte får missgynnas eller sägas upp pga av att de använder sina rättigheter.
- Ca 150 000 i Sverige har gått ner i arbetstid eller slutat arbeta helt och hållet pga att hen vårdar eller stödjer en närstående.
- Många anhöriga drabbas av sämre ekonomi och sämre hälsa pga av sina insatser för närstående, och kvinnor är mer utsatta.
- Vård- och omsorgsbehovet ska vara utgångspunkten för rätt till ledighet och närståendepenning, inte bara att det är en svår, livshotande sjukdom.
- För de flesta närstående och anhöriga varar behoven under längre tid, ofta i årtal.
- Komplettera rätten till ledighet och ekonomisk ersättning för anhöriga enligt modellen vård av barn (VAB). Börja med rätt till 30 dagar per år.
- Informationen om anhörigas rättigheter och möjligheter måste förbättras.

Övergripande synpunkter

Anhörigas Riksförbund konstaterar att de förslag som utredningen lägger fram i tämligen liten utsträckning förändrar villkoren för anhöriga i Sverige som vårdar eller stödjer en närstående.

Möjligheten till flexibla arbetsformer kan vara till hjälp för vissa anhöriga. Det ska dock noteras att det enbart handlar om en rätt att begära flexibla arbetsformer och få ett svar inom rimlig tid. Förslaget innebär också en rätt att återgå till tidigare arbetsmönster. Flera av dessa flexibla former är också möjliga redan idag, även om det inte stått i lagen om närståendevård. Vi ser det ändå som en fördel att samla detta i lagen om ledighet för närståendevård.

Det är bra att lagfästa att en anhörig inte får utsättas för repressalier, missgynnas eller sägas upp pga att hen använder sina rättigheter såsom utredningen föreslår, även om svensk arbetsrätt ger visst skydd redan idag.

Utredningen gör bedömningen att det inte krävs någon lagändring för att uppfylla direktivet om rätt till ledighet för vård av anhörig. Syftet med direktivet är att göra det lättare att förena anhörigskap med förvärvsarbete eller företagande. Det ska också motverka den ojämställdhet som finns, genom att fler kvinnor än män har svårt att finnas på arbetsmarknaden pga närståendes vård- och omsorgsbehov.

Villkoren ser väldigt olika ut i EU-länderna där direktivet ska tillämpas. Vi har anledning att se hur situationen ser ut hos oss i Sverige. Vilka behov finns här för att människor ska kunna förena anhörigskap och arbete, och för att inte kvinnor ska drabbas hårdare ekonomiskt pga att de inte kan arbeta fullt ut pga av vård- och omsorgsansvar.

I Sverige finns 1,3 miljoner människor som regelbundet vårdar eller stöder en närstående. Cirka 150 000 av dem har tvingats gå ner i arbetstid, eller slutat arbeta helt, eftersom de inte kunnat förena jobbet med anhörigsituationen. Kvinnor hamnar i detta i högre grad än män, och lågavlönade i större utsträckning än högavlönade. Det drabbar enskilda hårt ekonomiskt på såväl kort som lång sikt, när lönen blir lägre eller uteblir, karriärmöjligheter beskärs men också sjukpenninggrundande inkomst påverkas liksom pensionen. Det är dock inte bara ett personligt problem utan också ett samhällsproblem att många inte kan arbeta helt eller delvis och drabbas av sämre ekonomi.

Lagen om ledighet för närståendevård

Lagen behöver ändras och kompletteras för att bättre svara mot anhörigas möjligheter att förena anhöriginsatser med närvaro på arbetsmarknaden och för att inte anhörigskapet ska drabba anhöriga ekonomiskt, där särskilt kvinnor och lågavlönade kvinnor påverkas mest. Lagens ganska vida tolkning av vilka som kan få närståendepenning är bra, och stämmer väl överens med att begreppet "anhörig" inte bara handlar om nära släktskap. Likaså är det positivt att närståendepenning kan ges parallellt med att någon har professionell vård eller omsorg.

Det är dock problematiskt att förutsättningen för att få närståendepenning är att den närstående är svårt sjuk och att hälsotillståndet är så nedsatt att det är livshotande. Det svarar inte mot hur de flesta anhörigas eller deras närståendes situation ser ut. För de flesta är det inte bara en period i livets slutskede utan ett mångårigt tillstånd. Det handlar också om kroniska sjukdomar, långsamt progredierande sjukdomar, psykisk sjukdom och ohälsa liksom funktionsnedsättningar.

Utgångspunkten borde inte vara hur allvarligt sjuk den närstående är utan vilket vård- och omsorgsbehov hen har och där anhöriga kan bidra med insatser. Det kan vara kritiska situationer t.ex. ett sjukdomstillstånd som plötsligt inträffar eller plötsligt försämras, och det tar lite tid innan situationen stabiliserats. Det kan handla om enstaka dagar för att följa med på vårdbesök, träffa en biståndshandläggare, kontakter med Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, andra myndigheter mm.

Vi vill självklart betona att alla anhöriginsatser alltid måste vara frivilliga, men med rätt förutsättningar både kan och vill många anhöriga ställa upp. Det är nödvändigt att ta vara på dessa frivilliga, om samhället ska klara en god vård och omsorg redan idag. Med ökande andel äldre kommer det inte att

minska, även om det naturligtvis inte får ses som ett alternativ till en god samhällelig vård och omsorg. Men det är väldigt viktigt att inte dessa anhöriga drabbas av sämre hälsa och sämre ekonomi såsom fallet är idag. Inkomstbortfall leder förstas till sämre ekonomi, men svårigheten att kunna få ledighet med ekonomisk ersättning leder också till att man tvingas till att arbeta igen eller ta semesterdagar tänkta för återhämtning, vilket även riskerar hälsan. Det är också en stressfaktor att behöva leva med så osäkra, för att inte säga dåliga, villkor som också påverkar hälsan negativt.

Det räcker alltså inte att konstatera att EU-direktivet om rätten till minst fem dagars ledighet per år för vård av anhörig uppfylls av lagen om ledighet för närståendevård. Det behövs mer i den svenska verkligheten för att uppnå syftet, att man ska kunna förena vård och omsorg om en närstående med deltagande på arbetsmarknaden och att kvinnor inte ska drabbas hårdare. Vi föreslår därför att utgångspunkten inte ska vara svår, livshotande sjukdom hos den närstående utan behovet av vård och omsorg. Rätten till ledighet och ekonomisk ersättning bör kompletteras utifrån modellen för vård av barn (VAB). Ett första steg anser vi ska vara att en sådan rätt införs för 30 dagar per år. Möjligheten till ledighet i 100 dagar i enlighet med dagens regelverk behöver förstas kvarstå, men täcker inte de ofta mångåriga behov som många närstående och deras anhöriga har.

Behov av information

Utredningen bedömer att det inte behövs särskilda informationsinsatser eftersom arbetsmarknadens parter har en betydelsefull roll i att informera arbetsgivare och arbetstagare och att information om närståendepenning och rätten till ledighet finns på Försäkringskassans hemsida. Från Anhörigas Riksförbunds sida ser vi dock ett mycket stort behov av information. Alltför många anhöriga har inte en aning om vilka möjligheter som finns eller vart de ska vända sig. Informationen behöver också komma tidigt, inte när situationen har blivit desperat. Det är inte heller lätt att söka på hemsidor efter något man inte vet finns.

Arbetsmarknadens parter kan absolut göra stora insatser och behöver uppgradera sina kunskaper om anhörigas villkor, rättigheter och möjligheter och se till att detta når ut till arbetsgivare och arbetstagare på arbetsplatserna. Även intresseorganisationer som Anhörigas Riksförbundet och olika diagnosförbund, religiösa organisationer m fl civilsamhällesaktörer kan givetvis bidra till att sprida kunskaper.

I grunden måste det också vara en skyldighet för hälso- och sjukvårdens personal liksom för kommunernas vård och omsorgspersonal (inkl fristående utförare) att ge information. De behöver grundläggande kunskaper om anhörigas villkor i sin utbildning men sedan uppdateras om det aktuella regelverket och sin skyldighet att informera om det och framför allt vart man som anhörig kan vända sig för att få hjälp.

Det behövs många kanaler för att informationen verkligen ska nå dem som behöver det – när de behöver det. För att det ska fungera ser vi dock ett behov av ett sammanhållet, samordnande ansvar som t.ex. kan ligga på Socialstyrelsen.

För Anhörigas Riksförbund

Ann-Marie Högberg
Ordförande

